

EXCLAMATIONS IN ANATOLIAN DIALECTS

AND THEIR FUNCTIONS

Anadolu Ağızlarında Ünlemler ve Fonksiyonları

Nesrin SİS¹ & Niyet BAŞI²

Abstract

The aim of this study is to figure out the exclamations and their functions in Anatolian dialects. For this purpose, some works about Anatolian dialects were selected and the exclamations and words functioning as exclamation in the works were obtained by survey method. In the selection of works, Anatolian dialects classification was taken account. The main groups in the classification and certain dialects in their sub-groups took place in the study. Source documents on Eastern group dialects (Diyarbakır, Erzurum, Kars, Urfa, Keban, Baskil, Ağın, and Uşhum village in Yusufeli district in Artvin), Northeastern group dialects (Rize, compilation from northeastern cities) and Western group dialects (Adıyaman, Afyon, Bartın, Kütahya, Malatya, Ordu, Uşak) were selected as reference materials. The terms "dialect" and "Anatolian dialects" and "exclamations" comprise the main part of the study. The exclamations in the selected sentence were first evaluated in terms of their phonology and functions in Anatolian dialects. Then, the states of the exclamations in Eastern, Northeastern and Western groups were presented as tables, in which the exclamations changing with written language were included. The exclamations exhibiting phonetic similarities and changes were also included in the tables. Finally, the determined exclamations, exhibiting similarities and changes, were evaluated in Eastern, Northeastern and Western group dialects and then, evaluated for their phonetic and functional differences in the written language.

Key words: *Dialect, Anatolian dialects, exclamation.*

Özet

Bu çalışmada Anadolu Ağızlarında kullanılan ünlemlerin ve ünlem olarak kullanılan kelimelerin fonksiyonlarını tespit etmek amaçlanmıştır. Çeşitli duygu ve istekleri, heyecanları ifade etmeye yarayan ve kimi zaman anlatım gücü cümlelerine denk olabilen ünlemlerin ve ünlem olarak kullanılan kelimelerin, Anadolu ağızlarındaki kullanılışları mana ve fonksiyonları tarama yöntemiyle incelenmiştir. Taranacak eserler Anadolu ağızları ile ilgili tasnifler göz önünde tutularak seçilmiştir. Çalışmada bu tasniflerde yer alan ana gruplar ile her bir grubun alt grubuna ait belirli ağızlar yer almaktadır. Doğu grubu ağızları (Diyarbakır, Erzurum, Kars, Urfa, Keban, Baskil, Ağın, Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı), Kuzeydoğu grubu ağızları (Rize, Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar) ve Batı grubu (Adıyaman, Afyon, Bartın, Kütahya, Malatya, Ordu, Uşak) ağızlarına ait, kaynak eserler, ilgili araştırmalar arasından seçilmiştir. Taramaya esas olarak Anadolu ağızları üzerine yapılan on beş kaynak eser kullanılmış ve taranan bu eserlerdeki ünlemlerin her ağızdaki farklı söyleniş biçimleri dikkate alınmıştır. İncelemede ünlemler ve ünlem görevindeki kelimeler, Anadolu Ağızlarındaki ses ve fonksiyonları bakımından bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ünlemlerin Doğu grubu ağızlarında, Kuzeydoğu grubu ağızlarında ve Batı grubu ağızlarındaki durumları tablo haline getirilmiştir. Ünlemlerin ağız bölgelerine göre ses değişimleri bakımından gösterdikleri benzerlik ve farklılıklar da tabloya dâhil edilmiştir. Taranan eserlerdeki ünlemler fonksiyonları bakımından da tablolaştırılmıştır. Araştırmanın sonunda, benzerlik ve farklılıklarıyla tespit edilmiş olan ünlemler, Doğu grubu ağızlarında, Kuzeydoğu grubu ağızlarında ve Batı grubu ağızlarında fonksiyonları bakımından yorumlanarak yazı diline göre ses ve fonksiyon yönünden farklılık gösteren ünlemler genel olarak değerlendirilmiştir.

¹ Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, e-posta: nesrin.sis@inonu.edu.tr

² Öğretmen, MEB., e-posta: niyem44@hotmail.com

Anahtar Kelimeler: *Ağız, Anadolu ağızları, ünlem.*

Giriş

Ağız terimini, Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü'nde "bir dilin veya bir lehçenin yazı diline oranla ve çoğunlukla ses, bazen de şekil, anlam ve söz varlığı bakımından birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri" şeklinde tanımlar. (Korkmaz, 2007: 11-12). Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmalar 19. yüzyılın ortalarında başlamıştır. Bu ilk araştırmaların çoğu yabancı kaynaklıdır. 1896'da İgnas Kunos ilk defa Anadolu ağızlarını tasnif etmiştir. 1940 yılından sonra ise yerli araştırmacılar bu alanda derleme, inceleme ve tasnif çalışmaları yapmaya başlamışlardır. Caferoğlu, Banguoğlu, Karahan gibi araştırmacılar genel ve Korkmaz, Ercilasun gibi araştırmacılar ise bölgesel tasnifler yapmışlardır (Karahan, 1996:VI-XVII). Ünlemleri "her türlü duygu ve heyecanı (taktir, temenni, dua, hayret, teessür, pişmanlık, vb.) ifade etmek için kullanılan sözler" olarak belirten Necmettin Hacıeminoğlu'na göre ünlemler, menşe ve yapı bakımından "ya tabiat seslerini taklit suretiyle" veya "hislerin yorumlanarak <ses> şeklinde terennümü neticesinde meydana gelmişlerdir (Hacıeminoğlu, 1971: 293).

Ünlemler ve ünlem görevinde kullanılan kelimelerle kurulan söz grupları, "Türkiye Türkçesi ağızlarında, diğer söz grupları gibi, yapıları bakımından ünlem grubu olarak kelime grubu şeklinde öbekleşen bağlaçlar'ı da oluşturmaktadır." (Yavuz, 2001: 77). Anadolu Ağızları üzerinde yapılan nitelikli inceleme ve araştırmaların sayısında son yıllarda artış olmuştur. Ağız bölgelerine göre telaffuz farklarıyla birlikte isimler, fiiller ve edatlardan oluşan temel sözcükler listesinin hazırlanması, ağızların söz dağarcığını ve dil özelliklerini tespit etmek bakımından önem taşımaktadır (Akar, 2006: 49).

Bu çalışmada, çeşitli duygu ve istekleri, heyecanları ifade etmeye yarayan ve kimi zaman anlatım gücü cümleleninkine denk olabilen ünlemlerin Anadolu ağızlarındaki kullanılışlarını anlam ve görevleri bakımından gösterdikleri benzerlik ve farklılıkları tespit etmek amaçlanmıştır. Kaynak eserler, Anadolu Ağızları üzerine yapılmış olan çalışmalar içinden seçilmiş, tarama yöntemiyle incelenmiştir. Anadolu ağızları ile ilgili tasniflerden, Leyla Karahan'ın yapmış olduğu genel tasnif (1996) temel alınmış, bu tasnifte yer alan ana gruplar ile her bir grubun alt grubuna ait belirli ağızlar incelenmiştir. Anadolu ağızları ile ilgili çalışmalar arasından on beş kaynak eser, taramaya esas olarak seçilmiş ve taranan bu eserlerdeki ünlemler ve ünlem olarak kullanılan kelimeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Ünlemlerin her ağızdaki farklı söyleniş biçimleri dikkate alınmıştır. Alıntı yapılan eserin adı, örnek cümlelerin sonunda kısaltılarak, sayfa numarası ile birlikte parantez içinde gösterilmiştir. Örnek olarak alınan ünlemlerin alıntı yapılan kaynaktaki imlası değiştirilmemiştir. Fonetik değişimlere uğrayarak hem yazı dilindeki şekillerine göre hem de ağız grupları arasında ses farklılıkları bulunduran ünlemler ve ünlem olarak kullanılan kelimeler görev ve anlamları yanında fonetik farklılıkları bakımından da değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. İnceleme yapılan gruplar ve ağızlar şunlardır:

Doğu grubu ağızları: Diyarbakır, Erzurum, Kars, Urfa, Keban Baskil Ağın, Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı

Kuzeydoğu grubu ağızları: Rize, Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar

Batı grubu ağızları: Adıyaman, Afyon, Bartın, Kütahya, Malatya, Ordu, Uşak
Kısaltmaları çalışmanın sonunda ek olarak verilen bu eserlerin incelenmesi ve bu bu eserlerde bulunan metinlerin taranması sonucunda önce, ünlemler ve ünlem olarak

kullanılan kelimeler fonksiyonları bakımından tasnif edilmiş, sonra da ağız gruplarına göre sınıflandırılmıştır.

Bulgular

Anadolu Ağzlarındaki ünlemleri ve ünlem olarak kullanılan kelimeleri, bunlara ait fonksiyonları tespit edebilmek gayesiyle, kaynak eserler taranırken ünlemlerin tam manasını çıkarabilmek için birkaç cümle önce veya sonrası da dikkate alınmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular aşağıda Tablo 1 ve Tablo 2’de sunulmuştur.

Fonksiyon	Ünlem
Abartma	oho ho, ohöv
Acı Duyma	ah, ah, ah, ah, Ah, aah, aah, aah ah, öv,ooöy, oy öy,oy öy, uy, uyy, vay
Acıma	ah, ah, ah, ah, Ah, ay, e, e, e, hey, hey, ya, yâ, yâ, yâ, yaa, yaa
Alay	yaü, yau, yâu, yaü
Alay ve Küçümseme	a, a, a, ah, ah, ah, ah, Ah, aah, aah, aah ah, be, eh, ha, hâ, hâ, hâ, hâ, hâ, haa, haa, hey, hey, oh, oh, oh, vış, vış aman, vışış, ya, yâ, yâ, yâ, yaa, yaa
Aldırmama	oh, oh, oh
Anlamı	dâ
Kuvvetlendirme	
Azarlama	hadé, hadé, hadé, hade, hade, hade, hadı, hadi, hadi, hayde, hayde, haydi, haydin, haydının, haydi, haydin, yallâh
Beğenmeme	ya, yâ, yâ, yâ, yaa, yaa
Beğenme, takdir	a, a, a, ah, ah, ah, ah, Ah, aah, aah, eh, fevgale, ha, hâ, hâ, hâ, hâ, hâ, haa, haa, hay, hele, hû, işde, işte, işTe, işti, oh, oh, oh, ya, yâ, yâ, yâ, yaa, yaa, yau, yâu, yaü, yaü
İşaret gösterme	işde, işte, işTe, işti
Bıkkınlık, usanma	ah, ah, ah, ah, Ah, aman, amanın, amanın, amandır, of
Can sıkıntısı, karamsarlık	Of, ööf öf
Çaresizlik	a, a, a, be, e, e, e, hay, hay Allah, of
Davet	had_olum, hadé, hadé, hadé, hade, hade, hade, hadı, hadi, hadi, hayde, hayde, haydi, haydin, haydının, haydi, haydin, hele
Dikkat Çekme	yaho, yau, yâu, yaü, yaü, yavu
Cevap verme	uy, uyy, efendim
Emin olma	tabı, tab
Engelleme	aman, amanın, amanın, amandır
Emir	hadé, hadé, hadé, hade, hade, hade, hadı, hadi, hadi, hayde, hayde, haydi, haydin, haydının, haydi, haydin, yallâh
Fazlalık	ohöv
Gösterme	aha, aha, ahan, ahan, ahandır, ahandır daha, avu, dee, deyy, diâ, diya, diya, èle, bura, ha, hâ, hâ, hâ, hâ, hâ, haa, haa, habu, havu,

Haber verme	hele, işde, işte, işTe, işti, şo, teo işde, işte, işTe, işti
Hatırlama	a, ā, ā, ah, ah, ah, ah, Ah, aāh, aaḥ
Hatırlatma	ha, hā, hā, hā, hā, hā, haa, haa, hı, hı
Hayret	vay
Heyecan	ay, ay hay
İkaz	hey, hey
İmrenme, kıskanma	ah, ah, ah, āh, Ah, aāh, aaḥ
İnanmama	be, hadē, hadē, hadē, ḥade, ḥade, ḥade, hadı, hadi, ḥadi, hayde, hayde, haydı, haydın, haydının, haydi, haydin
İsteme	hay hay, helbet, e helbet
İstek, temenni, arzu	ah, ah, ah, āh, Ah, aāh, aaḥ, hay_Allah
İtiraz	a, ā, ā, yau, yāu, yāu, yau, yav, yāv, yāv, yāv, yav da helbet
İzin isteme	e, ē, e, eh
Kabullenme	eh, he, hé, he, hē
Kez, defa	keren
Kızgınlık, sitem, öfke	a, ā, ā, ah, ah, ah, āh, Ah, aāh, aaḥ, alla hala, allah _ allah, halla hallā, baba, babō, e, ē, e, eh, ha, hā, hā, hā, hā, hā, haa, haa, ḥay, hay_Allah, he, hé, he, hē, hele, hey, hey, işde, işte, işTe, işti, lan, of, tu, vay, ya, yā, yā, yā, yaa, yaa, yaho, yau, yāu, yāu, yau, yavu
Konudan uzaklık	ta, tā, tā, taā
Korku	ah, ah, ah, āh, Ah, aāh, aaḥ, aha, aḥa, aḥa, aman, amanın, amanın, amandır, ay, ayvah eyvah, eyvah, vuy, vuyḥḥ, ya, yā, yā, yā, yaa, yaa
Kuvvetlendirme	di
Küçümseme	işde, işte, işTe, işti
Merak	acaba, aceba, ay, hay_Allah, ecaba, ecebe, hele
Mesafe Bakımından	ta, tā, tā, taā
Uzaklık	
Onaylama, beğeni	vallah he vallah, helbette yau, e helbet, oh, oḥ, oḥ
Küçümseme	ah, ah, ah, āh, Ah, aāh, aaḥ, aha, aḥa, aḥa
Övünme	e, ē, e
Özlem	ah, ah, ah, āh, Ah, aāh, aaḥ, ey, èy, ey, ēy, eēy
Kabullenme	eh, eyvallah, olur, tama, tamam, taman
Pişmanlık	o, o, keşke, yaho
Sınırlama	tek
Seslenme	aam, a_am, ağa, baba, babō, baḥ bi, be, can, dadaş, daş, e, ē, e, eḡ, ey, èy, ey, ēy, eēy, ğardaş, hey ḥay ḥuy, hacı_baba, hey, hey, hoy, la, lā, lē, le, lan, len, lēn, paşa, oḡ, oḡ, oḡ, oḡul, ölüm, oḡul, ola, óla, olū, ula, u'la, u'la, ulá, ulan, ulán, ulaaan, uşah, uşak, uşak, ya, yā, yā, yā, yaa, yaa, yav, yāv, yāv, yāv, yāvā, yarabi, yāvri
Reddetme	hayır, ḥayır, hayır hayır, yo, yō, yoh, yoh, yōḥ, yoh, yōḥ yōḥ, yok, yooḥ, yōōḥ vayy

Sabırsızlık	of
Sakinleştirme	hele
Selamlaşma	merhaba
Soru	e, ē, e, ha, hā, hā, hā, hā, haa, haa, hana, hanā, hana, hanā, hana, hanı, hani, he, hē, he, hē, he mi, hı, hı, nedir, ya, yā, yā, yā, yaa, yaā, ya ne
Süreklilik	ha, hā, hā, hā, hā, haa, haa
Şaşkınlık	a, ā, ā, a°bo, abu, ah, ah, ah, ah, Ah, aāh, aah, aha, aha, alla hala, ala, allah _ allah, anā, anām, baba, babō, halla hallā, ay, hay _ Allah, o, o, ōbu, oh, oh, oh, uĝ, uy, vay, viş, viş aman, vişşş, vi, vū, vih, viyy, viyyy, ya, yā, yā, yā, yaa, yaā, yav, yāv, yāv, yāv, yāvā
Yansımalar	ceh ceh, cıng, deh çüh, hav, hū, hış, ğūürt, ğıjjj, küt, piş, oşd oşt, vıg, tu, tū
Tasdik	ah, ah, ah, ah, Ah, aāh, aah, be, e, ē, e, eh, e işde éle, evet, ha, hā, hā, hā, hā, haa, haa, hañ, hay, hay hay, he, hē, he, hē, hee, helbe, helbetde, helbetTe, helbette yau, hele, o, o, oh, oh, oh, olū, olur, peç i, pekala, peké, pekey, pekēy, pekēy, peki, peki, pēkki, ta, tā, tā, taa, tabı, tabı, ya, yā, yā, yā, yaa, yaā
Tehdit	hele, vay, ya, yā, yā, yā, yaa, yaā
Telaş, pişmanlık	eyvah, eyvah, hay _ Allah, of
Tenbih	ha, hā, hā, hā, hā, haa, haa
Teşvik	be, e, ē, e, hadé, hadé, hadē, hade, hade, hadé, hadı, hadı, hadı, hayde, hayde, haydı, haydın, haydının, haydi, haydin
Umursamama	tavoñ, tavvv
Uzaklık	dē, deyy, ta, tā, taa
Üzüntü	hay _ Allah, hay vah hay, hay vah hay, hey vah hey, hey vah hey, işde, işte, işTe, işti, of, oh, oh, vay, ya, yā, yā, yā, yaa, yaā
Üzüntü, acıma	heyvāh, heyvah, hay vah, hey vah hey
Yalvarma	ah, ah, ah, ah, Ah, aāh, aah, be
Yakınlık, tezlik	ha, hā, hā, hā, hā, haa, haa
Yetinme	eh, ya, yā, yā, yā, yaa, yaā
Yorgunluk	of
Zaman Bakımından	ta, tā, tā, taa
Kısıtlama	
Zaman Bakımından	ta, tā, tā, taa
Uzaklık	

Anadolu Ağızlarındaki ünlemlerin ve ünlem olarak kullanılan kelimelerin her bir ağız bölgesinde fonetik farkalarla görülen şekilleri de ayrıca sınıflandırılmış, bu sınıflandırma da şöylece tablolaştırılmıştır:

Tablo 2: Ağız Gruplarına Göre Ünlemler

Ünlemler	Doğu Grubu Ağızları	Kuzeydoğu Grubu Ağızları	Batı Grubu Ağızları
ā, a, ā, aaa	ā:(KİA, s.189) ā:(AYA, s.146) ā:(KİA, s.190)	a: (KİAT, s.155)	a:(OİYA, s.194); a:(AYA, s.145) ā:(KYA, s.230); ā:(KYA, s.147) aaa:(AYA, s.260); ā:(AİYA, s.214)
aam, ağa	aam:(KİA, s.162); ağa:(KİA,s.355); ağa:(KİA, s.356)		
ābo, abov, öbu			ābo:(KYA, s.156); ābo:(KYA,s.156) öbu: (KYA, s.156)
acaba, aceba, acebe, ecaba, ecebe	acebe:(UMA, s.130); ecebe:(UMA, s.155)		acaba:(MİA, s.261); aceba:(KYA, s.192); ecaba: (AYA, s.159)
aaḥ, aah, ah, ah, ah, ah	aḥ:(KBAYA, s.140); aah ah: (KBAYA, s.103)	aaḥ:(AİYİUKA, s.173); ah:(KİAT, s.192);aḥ:(AİYİUKA, s.173); ah:(OİYA, s.246)	ah:(BYA, s.31); ah:(BYA, s.33) āh:(BYA, s.30); ah:(AİYA, s.285)
baba, babo, baḥ bi, be, can, ceh, ceh, cing, da, daha, dadaş, daş, de, dee, deyy, deh, çüh, di, dey, dia, diya, diya, e, ɛ, ē, ee, eē, eé	baba:(E.İ.A, s.85); babo:(UMA, s.234) can:(E.İ.A, s.83) ceh ceh:(E.İ.A, s.85) cing:(E.İ.A, s.85) dā:(E.İ.A, s.84) ;daha: (E.İ.A,s.84) dadaş:(E.İ.A, s.84); daş:(E.İ.A, s.84) deh çüh:(EA, s.85) di: (E.İ.A, s.84) dey:(E.İ.A, s.85) dia:(E.İ.A, s.85) e:(KİA, s.162); e:(E.İ.A, s.84) e:(AYA, s.143); e:(KBAYA, s.88) e:(KİA, s.190); eē:(KBAYA, s.107); eé:(KBAYA, s.111)	dā:(RİA, s.237) de:(KİA, s.367) e:(KİAT, s.186) ɛ:(KİAT, s.148)	baḥ bi:(KYA, s.226-227) be:(KYA, s.233); be:(MİA, s.347) dā:(OİYA, s.215) de:(KYA, s.234); deyy:(AYA, s.272) di:(MİA, s.332) diya:(MİA, s.341); diya(AYA, s.206) e:(MİA, s.254); e:(DA, s.87) ē:(BYA, s.31) ;ee:(AYA, s.258)

eh	eh:(E.İ.A, s.83)	eh:(RİA, s.200) eh:(AİYA, s.249)	eh:(MİA, s.253)
e helbet e işde éle éle, óle evet, ávat	éle:(KİA, s.181) ávat:(KBAYA, s.189)		e helbet:(AYA, s.165) e işde éle:(AYA, s.150) óle:(UİA, s.242) evet:(OİYA, s.228); evet:(MİA, s.325)
eeý, eđ, ey, ey, ey, ey, éy	eeý:(KBAYA, s.103); ey:(E.İ.A, s.84) ;ey:(AİYİUKA, s.126) ey:(KİA, s.161); ey:(DA, s.90) ey:(KBAYA, s.108) ;ey:(UMA, s.136) ;éy:(KBAYA, s.189)	eđ:(RİA, s.223) ey:(KİAT, s.151) éy:(RİA, s.211) éy:(KİAT, s.167) ey:(KİAT, s.143)	ey:(AYA, s.204) éy:(MİA, s.369)
ayvah, eyvah, eyvah eyvallah fevgale	ayvah:(KİA, s.365) eyvah:(AİYİUKA, s.125) eyvallah:(AİYİUKA, s.119)		eyvah:(OİYA, s.275) fevgale:(MİA, s.266)
ğardaş gız güürt gözel gıj	ğardaş:(KİA, s.194) gız:(KİA, s.176) gözel:(KİA, s.368) gıj:(UMA, s.250)		güürt:(AYA, s.212)
ha, hâ, há, hâ, hâ, haa, haa	ha:(AİYİUKA, s.149) ;ha:(DA, s.95); ha:(UMA, s.152) ;ha:(KİA, s.364); ha:(KBAYA, s.87) hâ:(KBAYA, s.92); haa:(KBAYA, s.83) ;haa:(KBAYA, s.118)	ha:(KİAT, s.170); ha:(RİA, s.224) hâ:(RİA, s.253) ;hâ:(KİAT, s.134)	ha:(BYA, s.32) ;ha:(AYA, s.256) ha:(MİA, s.243) ;hâ:(MİA, s.361) hâ:(KYA, s.203) ;hâ:(KYA, s.203)
habu hâd, hadé, hâdê hadê, hade, hade, hâdê, hadê, hadı, hadi, hadî, hayde, haydé, haydı, haydın, haydının, haydi, haydin, hedi	hâd:(E.İ.A, s.84) ; hadé:(KBAYA, s.99) ;hâdê:(KBAYA, s.102) hadê:(UMA, s.250) ;hade: DA, s.89); hadi:(KİA, s.197) hadi:(DA, s.118) hayde:(AİYİUKA, s.162) haydé:(KBAYA, s.83) haydının:(E.İ.A, s.84) haydi:(E.İ.A, s.84) ;haydin:(KİA, s.186)	habu:(KİAT, s.157) hadı:(KİAT, s.172) haydı:(KİAT, s.150) haydın:(KİAT, s.154) haydi:(KİAT, s.150)	hâd:(KYA, s.185); hade:(KYA, s.212); hâdê:(KYA, s.185) hadê:(KYA, s.229); hadi:(MİA, s.320) hadi:(BYA, s.35) hadî:(KYA, s.227) haydı:(MİA, s.375) haydi:(MİA, s.254) haydin:(MİA, s.253) hâh:(BYA, s.34)
hana, hana, hanâ, hanı, hani	hanı:(UMA, s.215)		hana:(KYA, s.217) ;hana:(KYA, s.234) ;hanâ:(KYA, s.148) hanı:(AYA, s.238) ;hanı:(AYA, s.152); hani:(U.İ.A, s.287) hani:(MİA, s.290)
hav	hav:(EA, s.84)		

havo, havu	havo:(AİYİUKA, s.173)		havu:(OİYA, s.169)
hay allah			hay allah:(BYA, s.34)
hay hay	hay hay (KİA, s.161) hayhay:(KBAYA, s.100)	hay hay:(KİAT, s.163)	
hayvah, hey vah, heyvâh	hayvah:(E.İ.A, s.83) hey vah:(E.İ.A, s.83)		hayvah:(MİA, s.384) heyvâh:(MİA, s.348)
hay vah hay, hey vah hay, hey vah hey	hay vah hay:(E.İ.A, s.83) ;hey vah hey:(EA, s.83) ;hey vah hey:(KBAYA, s.94)		
hayır, hayır, hayır hayır			hayır:(AYA, s.216) hayır:(MİA, s.378); hayır:(OİYA, s.271) hayır hayır:(UİA, s.257)
he, hé, he, he, hee	he:(DA, s.124); he:(E.İ.A, s.86) he:(KBAYA, s.93) ;he:(UMA, s.151) ;he:(KBAYA, s.94); hee: (KBAYA, s.92)	hé:(KİAT, s.134) he:(KİAT, s.133)	he:(MİA, s.242) he:(OİYA, s.240)
he mi helbe, helbet, helbet de, helbetTe, helbette yau hele	he mi:(E.İ.A, s.85) hele:(KİA, s.180)		helbe:(MİA, s.312) ;helbet:(OİYA, s.313) helbet:(MİA, s.264) ;helbet de:(AYA, s.182) ;helbetTe:(MİA, s.244) ;helbette yau:(MİA, s.290)
hey, héy	hey:(KİA, s.167) ;hey:(DA, s.93) héy:(EA, s.84)	héy:(KİAT, s.206)	hey:(UİA, s.311)
hey hay huy hey olum hı, hı hı, hi hoy hū işde, işte, işTe, işti	hey hay huy hey olum hı:(UMA, s.179) hı:(EA, s.85) hi:(DA, s.114)	hoy:(KİAT, s.147)	hey hay huy:(OİYA, s.320) hey olum:(KYA, s.193) hı:(KYA, s.155)
keren keşke küt a len, é ula, la, lâ, la, lan, le, len, len, ola, óla, ula,	keren keşke küt a len, é ula, la, lâ, la, lan, le, len, len, ola, óla, ula, ula:(UMA, s.152); u°la:(KBAYA,	keren:(RİA, s.239)	hū:(KYA, s.159) işde:(OİYA, s.253);işde:(AYA, s.206) işde:(UİA, s.259) ;işde:(KYA, s.218) işte:(MİA, s.301); işTe:(AYA, s.223) işTe:(OİYA, s.279);işti:(KYA, s.224)
	é ula:(UMA, s.155); ola:(KİA, s.186) ola:(EİA, s.83); ula:(AİYİUKA, s.120); ula:(KBAYA, s.102) ula:(UMA, s.152); u°la:(KBAYA,	óla:(RİA, s.218) ula:(RİA, s.237) ulá:(KİAT, s.133) ulán:(KİAT, s.203)	keşke:(AYA, s.188) küt:(OİYA, s.198) a len:(OİYA, s.227) ;la:(OİYA, s.222) la:(AYA, s.144) ,lâ:(OİYA, s.291) lâ: (AYA, s.146) ;lan:(OİYA, s.224) lan:(AYA, s.190)

ulá, ulā, u'la, u'la, ulaaan, ulan, ulán	s.105) ;ú'la:(KBAYA, s.94) ulaaan:(UMA, s.217); ulan <olan<oğlan<ođul-an:(AİYİUKA, s.129);ula<olan<oğlan<oğulan:(UMA, s.154) ; ulan <olan<oğlan<oğulan:(KİA,s.186)			;lē:(KYA, s.207); len:(UİA, s.239) ;lēn:(MİA, s.269) ula: (AYA, s.267); ula:(MİA, s.251) ulā:(AYA, s.145);ulan<olan<oğlan<oğulan: (OİYA, s.225) ulan<olan<oğlan<oğulan:(MİA, s.243)
o, ō of ođ, ođ, ooy, ov, oy, oy, oy oy	of:(KİA,s.188)of:(AİYİUKA, s.173) ooy:(KBAYA, s.112) oy:(EİA, s.84)	o:(RİA, s.199) of:(KİAT, s.136) ođ:(RİA, s.222); ođ:(RİA, s.240); ov:(RİA,s.198);oy:(KİAT, s.148)	ō:(BYA, s.30) of:(MİA, s.362) oy:(MİA, s.252) ;oy oy:(MİA, s.356)	
ođul, ođul, olum oh, oh, oh oho ho, ohov olū, olur	oğul:(DA, s.64) oğul:(AİYİUKA, s.174) oğul:(KİA, s.179) oh:(KİA, s.214) oh:(KİA, s.371)	olum:(KİAT, s.200) oh:(RİA, s.241) ohov:(RİA, s.208)		oho ho:(AYA, s.269) olu:(BYA, s.31) olur:(OİYA, s.242)
oşd, oşt ooy öof öf paşa peç'i, peké, pekey, pekēy, pekēy, peki, peki, peki, pēkki	oşd, oşt (EİA, s.84) ooy:(KBAYA, s.112) öof öf:(KBAYA, s.138) paşa:(EİA, s.84) pekey:(EİA, s.85) ;peki:(AİYİUKA, s.127); peki:(KBAYA, s.93) ;peki:(KİA, s.178); peki:(KİA, s.197)	peç'i:(RİA, s.263); peké:(RİA, s.208) ;pekēy:(KİAT, s.175) pekēy:(RİA, s.218) ;peki:(KİAT, s.134) peki:(KİAT, s.176) pēkki:(KİAT, s.221)	peki:(AYA, s.143) ;peki:(OİYA, s.313) ;peki:(MİA, s.353)	
pekaía piş şo ta, ta, taā tabı, tabı	pekaía:(KİA, s.167) ta:(EİA, s.84) ta:(KİA, s.181) ta:(DA, s.90) taā:(KBAYA, s.89)		piş:(KYA, s.199) şo:(AYA, s.206) ta:(UİA, s.298) ta:(MİA, s.384) ta:(AYA, s.247) ta:(OİYA, s.241) tabı:(OİYA, s.280) tabı:(OİYA, s.280) tamam:(OİYA, s.208)	
tama, taman, tamam tavoḥ tavvv teo	tama:(UMA, s.196) taman:(UMA, s.232) tavoḥ:(EİA, s.84) tavvv:(EİA, s.83)		teo:(MİA, s.327)	

tu	tu:(EİA, s.83)		
u, ū, uğ, uy, uyy	ū:(UMA, s.227) ;ū:(EA, s.84) ;ū:(DA, s.124) ;uy:(UMA, s.234); uy:(EİA, s.83)	uğ:(RİA, s.287)	u:(AYA, s.172) ; ū:(MİA, s.250) uy:(MİA, s.349) ;uyy:(AYA, s.161)
uşaḥ, uşak, uşak	uşaḥ:(KİA, s.186) ;uşaḥ:(KBAYA, s.98)	uşak:(RİA, s.295) uşak:(KİAT, s.18)	
vallah he vallah	vallah he vallah:(EİA, s.85)		
veēy	veēy:(KBAYA, s.93)		
vıg	vıg:(EİA, s.85)		
vıṣ, vıṣṣ	vıṣ:(EİA, s.83); vıṣṣ:(UMA, s.250)		
vıṣ aman	vıṣ aman:(EİA, s.83)		
vi, vih, vihh	vi:(EİA, s.83) ;vih:(EİA, s.83) vihh:(EİA, s.84)		
viyy	viyy:(EİA, s.84)		
vū, vuy, vuyḥḥ	vū:(DA, s.103); vuy:(DA, s.91) ;vuy:(EİA, s.83) ;vuyḥḥ:(EİA, s.84)		
ya, yā, yâ, yâ, yaa, yaa	ya:(EİA, s.85) ;ya:(KBAYA, s.84) ya:(KİA, s.188) ;ya:(UMA, s.149) yā:(EİA, s.83) ;yā:(KİA, s.162) yaa:(KBAYA, s.83) ; yaa:(EİA, s.83) yaa:(KBAYA, s.93)	ya:(KİAT, s.138) ya:(RİA, s.201)	ya:(MİA, s.275) ;yā:(AYA, s.150) yā:(AYA, s.204) ;yâ:(MİA, s.269) yâ:(MİA, s.286)
ya ne		ya ne:(RİA, s.240)	
yaho		yaho:(KİAT, s.153)	
yarabi	yarabi:(UMA, s.22)		
yāu, yâu, yau, yau, yavu	yāu:(KİA, s.161)		yāu:(KYA, s.218) ;yâu:(MİA, s.244) yau:(MİA, s.351) ;yavu:(MİA, s.357)
yav, yāv, yāv, yāv, yāvâ	yav:(KBAYA, s.87) ;yāv:(KBAYA, s.105) yāv:(DA, s.118) ;yāv:(KBAYA, s.104)		yav:(UİA, s.356) ;yav:(MİA, s.280) yav:(OİYA, s.167) ;yāv:(AYA, s.146) yāvâ:(KYA, s.148)
yav de helbet			yav de helbet:(AYA, s.222)
yāvri		yāvri:(KİAT, s.172)	
yo, yoḥ, yoh, yoḥ, yoḥ, yoḥ, yooh	yoḥ:(KBAYA, s.83) ;yoḥ:(UMA, s.195) yooh:(KBAYA, s.117)		yo:(BYA, s.33) ;yoḥ:(MİA, s.252) yoḥ:(AYA, s.213) ;yoḥ:(MİA, s.375) yoḥ:(AYA, s.194) ;yoḥ yoḥ:(MİA, s.287) ;yok:(OİYA, s.273)
yoğ oğlim			yoğ oğlim:(AYA, s.145)
yooh vāyy			yooh vāyy:(AYA, s.194)
yuoh yoḥ			yuoh yoḥ:(MİA, s.290)
yo yo yo	yo yo yo:(KİA, s.192)		

Sonuç

Türkçenin bugüne kadarki tarihsel gelişim süreci içinde, ses ve şekil özelliklerine ve gramerine dair tereddütlü birtakım noktalarının aydınlatılmasında, Anadolu Ağzları üzerinde yapılan çalışma ve araştırmaların önemli bir yeri vardır. Anadolu Ağzlarına dair gramer ve söz varlığı ile ilgili çalışmalara katkı sağlaması temenni edilen bu araştırmada, Anadolu ağzlarındaki ünlemleri ve ünlem olarak kullanılan kelimeleri tespit etmek amaçlanmıştır. Doğu, Kuzeydoğu ve Batı grubu ağzları ile her bir grubun alt gruplarına ait ağzlar üzerine yapılan çalışma ve araştırmaların arasından on beş kaynak eser seçilmiş ve tarama yöntemiyle inceleme yapılmıştır. Kaynak eserler seçilirken, Kuzeydoğu grubu ağzlarına ait araştırma yayınlarının batı ve doğu grubu ağzlarına kıyasla daha az sayıda olduğu dikkati çekmiştir.

Ünlemler, esas itibarıyla özel bir manası bulunmayan fakat her türlü duygu ve heyecanı etkili ve kısa bir biçimde ifade etmek için kullanılan sözlerdir. İfade ettikleri duygular buldukları cümle içinde kendini belli eder. Ünlemlere sayı sınırlaması koymak mümkün görünmemektedir. Pek çok kelime, vurgu ve tekrar yoluyla veya herhangi bir duyguyu ifade etmek suretiyle ünlem özelliği kazanabilir. Taranan eserlerde yazı diline göre fonetik farklılıklarıyla birlikte toplam 308 ünlem ve ünlem olarak kullanılan kelime ile bu ünlemlere ait 80 fonksiyon tespit edilmiştir. Kızgınlık, sitem, öfke, korku, soru, seslenme, şaşkınlık, beğenme, takdir, teşvik, beğenmeme, sevinme, üzüntü, tasdik, alay, küçümseme, gösterme, ikaz, bıkkınlık, istek, temenni ve arzu fonksiyonları, en çok görülenlerdir.

KAYNAKLAR

- Akar, A. (2006). Ağız araştırmalarında yöntem sorunları. *Turkish Studies - Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2/ 43-51.
- Boz, E. (2002). *Afyon merkez ağızı*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Buran, A. (1997). *Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağzları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1994). *Kuzeydoğu illerimiz ağzlarından toplamalar*. Ankara:TDK Yayınları.
- Demir, N. (2001). *Ordu İli ve yöresi ağzları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2002). *Kars ili ağzları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erten, M. (1994). *Diyarbakır ağızı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum ili ağzları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve yöresi ağzları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gülseren, C. (2000). *Malatya ili ağzları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gülsevin, G. (2002). *Uşak ili ağzları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Günay, T. (1978). *Rize ili ağzları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

- Hacieminoğlu, N. (1971). *Türk dilinde edatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1994). *Bartın ve yöresi ağızları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Grammer terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Nakiboğlu, S. H. (2001). *Adıyaman ve yöresi ağızları*. Niğde: Niğde Üniversitesi Yayınları.
- Özçelik, S. (1997). *Urfa merkez ağızı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Turan, Z. (2006). *Artvin İli Yusufeli ilçesi Uşhum Köyü ağızı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yavuz, S. (2011). *Türkiye Türkçesi ağızlarında bağlaçlar*. *Diyalektolog Ağız Araştırmaları Dergisi*, 3, 59-107.

Ek 1: Metin Taraması Yapılan Eserler ve Kısaltmaları

- TURAN, Z. (2006). Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü ağızı, Ankara: TDK Yayınları. A.İ.Y.İ.U.K.A
- BOZ, E. (2002). Afyon Merkez ağızı, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları. A.M.A
- NAKİBOĞLU, S. H. (2001). Adıyaman ve Yöresi ağızları, Niğde: Niğde Üniversitesi Yayınları. A.Y.A.
- KORKMAZ, Z. (1994). Bartın ve Yöresi ağızları, Ankara: TDK Yayınları. B.Y.A
- ERTEN, M. (1994). Diyarbakır ağızı, Ankara: TDK Yayınları. D.A
- GEMALMAZ, E. (1995). Erzurum ili ağızları, Ankara: TDK Yayınları. E.İ.A
- BURAN, A. (1997), Keban. Baskil ve Ağın yöresi ağızları, Ankara: TDK Yayınları. K.B.A.Y.A.
- ERCİLASUN, A. B. (2002). Kars ili ağızları, Ankara: TDK Yayınları. K.İ.A.
- CAFEROĞLU, A. (1994). *Kuzeydoğu illerimiz ağızlarından toplamalar*, Ankara: TDK Yayınları. K.İ.A.T.
- GÜLENSOY, T. (1988). Kütahya ve yöresi ağızları, Ankara: TDK Yayınları. K.Y.A
- GÜLSEREN, C. (2000). Malatya ili ağızları, Ankara: TDK Yayınları. M.İ. A
- DEMİR, N. (2001). Ordu ili ve yöresi ağızları, Ankara: TDK Yayınları. O.İ.Y.A

- GÜNAY, T. (1978). Rize ili ağzları, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları. R.İ.A
- GÜLSEVİN, G. (2002). Uşak ili ağzları, Ankara: TDK Yayınları. U.İ.A.
- ÖZÇELİK, S. (1997). Urfa merkez ağzı, Ankara: TDK Yayınları. U.M.A.